

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Шапрана Юрія Петровича на дисертаційне дослідження

Перерви Вікторії Вікторівни

*«Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх
учителів біології у процесі фахової підготовки»,*

котре подане на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

01 «Освіта / Педагогіка»

Актуальність дисертаційного дослідження та зв'язок із планами відповідних галузей науки. Актуальність теми дослідження зумовлена сукупністю економічних, соціальних і професійних чинників. Розвиток постіндустріального суспільства й економіки корелюється із якістю професійної підготовки вчителя біології як транслятора ідеї самоцінності життя для учнівської молоді. Висловлена думка узгоджується із позиціями провідних фахівців освітньої галузі щодо переліку важливих і значущих характеристик учителя біології, серед яких професійне мовлення, оволодіння фаховою термінологією і номенклатурою є визначальними. Варто зазначити, що більшість досліджень у цій царині сконцентровані на визначенні чинників термінологічної підготовки переважно студентів філологічних спеціальностей, або під час навчання гуманітарним дисциплінам. Це спонукає до пошуків і використання резервів фахової підготовки вчителів природничих дисциплін, що, зрештою, стає запорукою їх конкурентоздатності, залучення до міждисциплінарної взаємодії та міжнародного культурного контексту. З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що рецензоване дослідження Перерви Вікторії Вікторівни є актуальним і своєчасним.

Актуальність теми підтверджується актами впровадження результатів дослідження у закладах вищої педагогічної освіти України: Криворізькому державному педагогічному університеті, Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені І. Франка, Тернопільському національному педагогічному університеті імені В. Гнатюка.

Дисертаційну роботу виконано у відповідності до плану наукових досліджень Криворізького державного педагогічного університету в частині наукової держбюджетної теми «Дидактичні засоби самостійної роботи студентів» (державний реєстраційний номер 012U00360) та науково-дослідної теми кафедри педагогіки та методики технологічної освіти «Модернізація

підготовки фахівців професійно-педагогічного напрямку в умовах освітнього простору» (державний реєстраційний номер 0119U102964), що засвідчує її системність і важливість одержаних результатів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі. Оцінюючи цілісно роботу варто зазначити, що дисертанткою переконливо, аргументовано, послідовно й доказово здійснено теоретичний аналіз проблеми та запропоновано новий оригінальний підхід до розв'язання наукового завдання, котре полягало в теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов й експериментальній перевірці дотичної до них методики формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки.

Проведений аналіз змісту дисертаційної роботи дозволяє стверджувати, що мета дослідження, яка полягає у теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов й експериментальній апробації методики формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки, сформульована у відповідності до інших елементів концептуального апарату дослідження. Мета дослідження повністю узгоджується із чинним освітнім законодавством, ключові положення якого, дотичні до проблеми наукового пізнання і ґрунтовно проаналізовані в роботі. Поставлена мета належним чином конкретизується сукупністю дослідницьких завдань.

Не викликає сумніву обраний авторкою спосіб викладення матеріалу рукопису дисертації. Структура роботи є логічною, відповідає об'єкту, предмету, поставленій меті та завданням дослідження. Останні узгоджуються із сформульованою метою, охоплюють усі важливі етапи роботи щодо їх досягнення. Наведені аргументи підтверджують актуальність і суспільну затребуваність дисертаційного дослідження Вікторії Перерви, предметом якого обрано педагогічні умови та методику формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки.

Обґрунтованість і достовірність запропонованих наукових положень та висновків забезпечуються застосуванням загальнонаукових і специфічних методів дослідження. Діапазон методів дослідження скомпонований і приведений здобувачкою наукового ступеня у систему, а їх використання є адекватними до поставленої мети й завдань дисертаційної роботи.

Наведені в рукописі дисертації наукові положення, висновки та рекомендації базуються на узагальненні сучасної наукової літератури й отриманих результатах експериментальних досліджень. Заслуговує на особливу

увагу експериментальна база дослідження.

Найбільш суттєвими результатами дисертації є визначення педагогічних умов формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки (поступове переорієнтування фахових освітніх компонентів на саморозвиток професійного мовлення та індивідуалізацію цілей і змісту термінологічної підготовки; забезпечення особистісно-діяльнісного підходу в становленні термінологічної грамотності засобами освітніх інновацій; організація творчо-продуктивної квазіпрофесійної діяльності, сприяння інтеграції компонентів професійно-термінологічної компетентності на основі введення узагальнюючого спецкурсу) та розроблено відповідну методику, що структурує формувальні впливи в концептуальній, змістово-організаційній та оцінно-результативній блоки; уточнення і конкретизація змісту та структури фахової і термінологічної підготовки майбутніх учителів біології; понятійно-категоріальний апарат дослідження, дефініцію, зміст, структуру, критерії, показники та рівні сформованості професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології. Окрім того, вдосконалено змістове наповнення та електронний навчальний контент дисциплін фахової підготовки та навчально-методичне забезпечення термінологічної підготовки майбутніх учителів біології; форми (лекційні, практичні та семінарські заняття, самостійна робота), технології (дистанційні, змішані, мобільні, діалогічні, інтерактивні, проблемно-розвивальні), методи (термінологічної роботи, проєктні, дослідницькі, ігрові, активно-комунікативні), котрі спрямовані на формування інтелектуально-рефлексивного, предметно-пізнавального та комунікативно-діяльнісного компонентів професійно-термінологічної компетентності; діагностичний інструментарій оцінювання рівнів сформованості цього складного особистісного утворення тощо.

Практичне значення отриманих результатів дослідження. Авторкою дослідження створена та впроваджена в систему фахової підготовки майбутніх учителів біології навчально-методичне забезпечення формування професійно-термінологічної компетентності, а саме: дослідно-експериментальної програми, оновленого навчального контенту для курсів «Ботаніка з основами геоботаніки», «Фізіологія рослин», «Основи сільського господарства», трьох навчальних практик до них; авторських спецкурсів «Латинь. Ботанічна термінологія» і «Фітоєкологія», спецсемінару для викладачів «Методика організації біологічних досліджень майбутніх учителів біології», їх методичне забезпечення («Ілюстрований довідник з морфології квіткових рослин: генеративні органи», ілюстрований термінологічний довідник «Життєві цикли

вищих рослин» і «Латинь. Ботанічна термінологія»), а також методика проведення різноманітних форм термінологічної роботи, засоби методичної підтримки в організації дистанційного, змішаного й мобільного навчання, фахової термінології; комплекс навчально-методичних матеріалів.

Результати дослідження упроваджено в освітній процес Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 09/1-327/3 від 03.07.2020), Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка (довідка № 534 від 29.10.2020), Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка (довідка № 1053-33/03 від 09.11.2020).

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Аналіз змісту дисертації засвідчує, що дисертаційна робота Вікторії Перерви має чітку логічну структуру, зумовлену метою й завданнями дослідження. Вона вміщує анотації українською й англійською мовами, вступ, три розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел (369 найменувань, у тому числі 28 – іноземними мовами), 15 додатків.

Варто зазначити, що додатки суттєво доповнюють зміст дисертації та вміщують цінний матеріал щодо розвитку теорії та методики професійної освіти, а саме: тезаурус дослідження, що вміщує дефініції ключових та дотичних понять, детальне розроблення критеріальної бази, методики діагностики рівнів сформованості професійно-термінологічної компетентності за кожним із критеріїв та цілісно, емпіричний матеріал – програми двох авторських спецкурсів, дидактичне забезпечення термінологічної роботи, підходи щодо формування еколого-ботанічної терміносистеми майбутніх учителів біології під час навчально-польових практик тощо.

Загальний обсяг дисертації й обсяг її основного тексту відповідають наявним технічним вимогам до написання кандидатських дисертацій у галузі суспільних і гуманітарних наук.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження та сучасний стан її розробленості, визначено об'єкт і предмет, сформульовано мету та завдання, розкрито гіпотезу, наукову новизну й практичне значення, теоретико-методичні засади дослідження, подано відомості про апробацію, дані про структуру й обсяг роботи.

У *першому розділі* «Теоретичні аспекти формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології» досліджено компетентнісні основи фахової підготовки майбутніх учителів біології, встановлено їх сутнісні ознаки й структуру, визначено критерії, показники та рівні сформованості професійно-термінологічної компетентності. Проведений авторкою дослідження детальний аналіз змісту професійної і фахової

підготовки майбутніх учителів біології та її компетентнісних основ (п. 1.1 та рис. 1.1) надав їй змогу виокремити феномен термінологічної підготовки (с. 51) та в подальшому етапи її розгортання у межах професійної підготовки майбутніх учителів біології освітнього рівня бакалавр.

Дисертанткою встановлена кореляція між підходами до трактування дефініцій таких понять, як «термінологія», «терміносистема», «професійне мовлення», «термінологічна грамотність», «професійна компетентність», «фахова компетентність», дотичні до об'єкта дослідження компетентності – інформаційна, комунікативна, мовно-комунікативна й інтерпретаційна, котрі вможливають адекватне застосування терміносистеми за фахом, самовдосконалення майбутнього фахівця у комунікативній діяльності. Грунтуючись на результатах аналізу першоджерел здобувачкою наукового ступеня з'ясовано місце й роль професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології, її функції, сформульовано авторське бачення розв'язання означеної проблеми, а також описано зміст, структуру, критерії, показники та рівні формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології в процесі фахової підготовки. Послугує особливої уваги ретельний критеріально-показниковий опис цього феномена за чотирьома якісними рівнями, що наведені в рукописі дисертації.

Відомості *другого розділу* дисертації «Методичне забезпечення формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології» віддзеркалює шляхи моделювання методики формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології та дидактичне забезпечення цього процесу під час фахової підготовки. Імпонує авторський підхід до обґрунтування педагогічних умов, якому передуює аналіз стану проблеми такої підготовки в реальній практиці вищої педагогічної школи, виокремлення суперечностей і труднощів у досліджуваній науковій площині. Виокремлені здобувачкою умови всебічно охоплюють досліджуваний процес та віддзеркалюють сучасні тенденції у фаховій підготовці майбутніх учителів біології із урахуванням нових форм термінологічної роботи й елементів дистанційного, мобільного й змішаного навчання.

Варто зацентувати увагу на проведеному зі знанням справи моделюванні процесу формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології, що не лише концептуально й повно розкрито на сторінках дисертації, але й вдало візуалізовано. Воно передбачає презентацію змісту моделі (рис. 2.6) як сукупності мети, виокремлених блоків та проєктованих результатів і їх декомпозицію. Компоненти моделі обґрунтовані з урахуванням предмета дослідження і специфіки фахової підготовки вчителів біології.

Презентована методика реалізації відповідних умов створює вичерпане уявлення щодо системи педагогічної роботи, котра розроблена й вдало апробована Вікторією Перервою.

У *третьому розділі* «Організація та методика проведення дослідно-експериментальної роботи» висвітлено зміст педагогічного експерименту з перевірки ефективності методики та педагогічних умов формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки. Аналіз ефективності методики формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології здобувачкою було здійснено на контрольно-прогностичному етапі дослідно-експериментальної роботи. Виваженій оцінці формувальних упливів сприяла розробка діагностичного інструментарію (анкетні опитування, уточнюючі бесіди, спостереження, тестування, термінологічний диктант, робота з картами розуму та хмарами слів, кейсові завдання з експертною карткою). Проведений після завершення дослідно-експериментальної роботи кількісний, якісний і статистичний аналіз результатів виявив тенденцію до позитивних змін у рівнях сформованості професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології експериментальної групи як за окремими критеріями, так і загалом. На окреме схвалення заслуговує підхід здобувачки наукового ступеня до побудови критеріальної бази, відбору експериментальної вибірки й статистичного обробітку отриманих емпіричних даних.

Повнота викладу основних результатів дослідження в опублікованих працях. Достовірність й обґрунтованість результатів проведеної експериментальної роботи підтверджена шляхом їх апробації у наукових фахових виданнях і різноманітних конференціях. Основні положення і результати дисертаційної роботи доповідались й обговорювались на 19 міжнародних і 4 всеукраїнських конференціях. Аналіз публікацій засвідчив їхню відповідність (кількісну і якісну) вимогам щодо оприлюднення результатів дисертаційного дослідження. Основні теоретичні положення й висновки дослідження відображено в 28 наукових працях, серед них: 2 статті у виданнях, що індексовані в міжнародній наукометричній базі Scopus, 8 статей – у провідних наукових фахових виданнях, 7 – у зарубіжних наукових виданнях; 1 – навчально-методичний посібник (у співавторстві), 3 – методичні рекомендації до викладання фахових дисциплін. Опубліковані наукові праці загалом розкривають зміст ключових положень дисертації, у них висвітлено основні наукові положення, що становлять наукову новизну й практичне значення.

Тривалий період дослідження, різноманітний комплекс використаних

методів, власний досвід професійної діяльності дозволили здобувачці наукового ступеня отримати цілком прогнозовані результати й провести детальний їх кількісний і якісний аналізи. Загалом дисертаційна робота Вікторії Перерви є завершеним дослідженням, що виявляє ознаки наукової новизни, має теоретичне та практичне значення. Надійність і вірогідність отриманих результатів забезпечена методологічною і теоретичною обґрунтованістю вихідних положень, сукупністю методів, що адекватні меті та завданням дослідження, апробацією отриманих результатів.

Висновки дослідження є обґрунтованими. Виклад матеріалу послідовний, виявляє науковий характер, має прикладне значення. Дисертація Вікторії Перерви засвідчує високий науковий світогляд дослідниці, володіння нею методами системного аналізу, обізнаність із літературними джерелами в означеній сфері.

Зміст автореферату є ідентичним до тексту дисертації, а наукові положення, висновки, рекомендації, що наведені в авторефераті, належним чином розкриті й обґрунтовані в рукописі дисертації. Отже, проведений аналіз тексту рукопису дисертації, автореферату та наукових публікацій Вікторії Перерви дають змогу дійти висновку щодо наукової обґрунтованості та достовірності отриманих результатів, наукової й фахової ерудиції здобувачки наукового ступеня, сформованого критичного мислення, здатності до вдумливого аналізу й системного охоплення різних аспектів досліджуваних педагогічних явищ і процесів. Вище зазначене надає підстави стверджувати про дисертаційну роботу Вікторії Перерви у якості завершеного теоретико-експериментального дослідження, котре вміщує нові наукові положення, має вагоме теоретичне та практичне значення.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи наукову й практичну значущість проведеного дослідження, варто висловити деякі дискусійні побажання та пропозиції.

1. У дисертації досить детально розглянута нормативна база, яка регламентує перелік і набір професійних компетентностей учителя біології і основ здоров'я. На с. 90-92 рукопису дисертації проаналізовано низку вітчизняних документів і чинний стандарт підготовки вчителів біології. Варто зазначити, що поза увагою дисертантки залишилися напрацювання зарубіжних дослідників й окремі міжнародні дослідницькі проекти, які є орієнтирами для підготовки вчителів означеного профілю на теренах Європейського Союзу.

2. У пропонованій моделі методики формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової

підготовки (рис. 2.7 дисертації) авторка поверхово віддзеркалює співвідношення між етапами, педагогічними умовами та засобами формування досліджуваного феномена в змісті змістово-процесуального блоку. Окрім того, в моделі наведений принцип візуалізації, а в рукописі дисертації його характеристика, на жаль, відсутня. Продовжуючи цю думку варто вказати на некоректність у відображенні критеріїв у табл. 3.13. Здобувачці наукового ступеня потрібно уважніше ставитися до презентації понятійно-категоріального апарату власного дослідження.

3. Оцінюючи в цілому позитивно розроблені спецсемінари для викладачів фахових кафедр «Методика організації біологічних досліджень майбутніх учителів біології», котрі стали важливими при організації дослідно-експериментальної роботи, водночас варто вказати на необхідність більш виваженого їх позиціонування в аспекті методики формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології (вказаний аспект не передбачений пропонованим моделюванням). Окрім того, потребують коригування назви циклів семінарів із огляду на контекст дослідження.

4. Авторкою недостатньо розкрито в змісті дослідно-експериментальної роботи (п. 3.1) вплив розроблених формувальних засобів на ступінь та динаміку сформованості професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології та її компонентів.

5. Варто звернути увагу на досить обмежений і схематизований опис оновлених фахових курсів «Ботаніка з основами геоботаніки», «Фізіологія рослин», «Основи сільського господарства» та трьох навчальних практик до них на платформі Moodle. Дисертація значно виграла б, якби авторка вказала на інновації, що були запроваджені до їх змісту, розкрила їх вплив на формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології.

6. Принципи, що використані з метою визначення рівня сформованості виокремлених структурних компонентів професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології, є неповними, адже вони забезпечують оцінювання лише двох рівнів. Окрім того, вимірювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти за визначеними критеріями доцільніше наводити у відповідності до системи ЄКТС, а не за чотирибальною шкалою.

Водночас переконаний, що означені зауваження і побажання виявляють рекомендаційний і дискусійний характер, спонукають до наукової полеміки, а тому не знижують загальної позитивної оцінки проведеного дослідження Вікторії Перерви.

Висновок. Проведений аналіз дисертаційної роботи, автореферату й опублікованих наукових праць надає підстави стверджувати, що за характером фактичного матеріалу, ступенем його кількісного та якісного аналізу, рівнями новизни й значущості отриманих результатів, обґрунтованості висновків дисертаційне дослідження *«Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки»* відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р.), а його авторка, **Вікторія Перерва**, послуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04. – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри біології, методології і методики навчання,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

Юрій Шапран
ПІДПИС
Засвідчується:
Вач. ВК *[Handwritten Signature]*